

Generalmajor v pokoju **Marijan F. Kranjc**, zagotovo eden prodornejših raziskovalcev primorskega TIGR-a in njegovih povezav z obveščevalno službo Vojske Kraljevine Jugoslavije, mi je zastavil dražljivo vprašanje:

»Ali smemo Srečka Kosovela in Vladimirja Bartola šteti za tigrovce?«

Vprašanje ni iz trte izvito in nikakor ni od muh.

Tu je, za začetek, poleg skupnega primorskega porekla, že sama kronologija: **Srečko Kosovel** (r. 1904) in **Vladimir Bartol** (r. 1903) sta bila vodilnim tigrovcem vrstnika. Če vzamemo v poštev le tiste, ki so se udeležili znamenitega (po lastnih izjavah udeležencev že kar ustanovnega) sestanka na Nanosu septembra 1927, ter Gortana in obsojence na smrt na Prvem tržaškem procesu, ugotovimo, da sodita po rojstni letnici v časovni lok, v katerem so se tudi ti rodili: od najstarejšega - **Alojza Valenčiča** (1896) - do najmlajših dveh – **Ferda Bidovca** in **Franja Marušiča** (1908).

Naj začnem z leto starejšim Bartolom ...

Ker se sam z njegovim življenjepisom nisem v podrobnostih ukvarjal, sem za mnenje in pomoč poprosil **dr. Tajo Kramberger**, eno zagotovo temeljitejših poznavalk njegovega življenja in dela. Takoj me je prijazno preusmerila na Bartolov dnevniški zapis dne 20.09.1930, dva tedna po strelah na bazovski gmajni:

»Ustrelitev štirih rojakov v Trstu je name strahotno učinkovala. V Rimu je zdaj zaprt tudi moj hrabri **Zorko Jelinčič**, s katerim sem bil leto po Jugovi smrti [ponesrečil se je 11. avgusta 1924 v Triglavski steni] preplezal severno steno Triglava. Žrtvujoč se za dve dekleti, ki sta zdrsnili pri hoji na Krn na zledenelih tleh, si je nalomil hrbtnico. Tako ni mogel v inozemstvo in so ga prokleti Lahi prijeli. (Ni hotel bežati, zmenila se z Rejcem, da eden ostane [poznejši pripis]). Bil je že večkrat zaprt, sedaj mu gre za kožo. Tudi za to, Zorko, pride maščevanje in za vse tvoje prijatelje in naše rojake tam dolil. Tudi tebe se bom zmeraj z občudovanjem spominjal, kako si, tih in skromen, samo delal, delal in neustrašno delal. Živijo, Jelinčič!«

Dr. Taja Kramberger mi je k temu še pripomnila: »Torej: jasno, da je Bartol vedel in se zelo jasno opredelil do Tigra in primorskih antifašističnih borcev. Bil je to, čemur so nekoč rekli "zaveden Slovenec" (v svoji biografiji to popisuje bolj natančno, nekako kot materino dediščino).«

Hkrati pa je jasno, da ga je vrhunsko intelektualno življenje vleklo stran od političnega aktivizma. Redno je doštudiral na ljubljanski univerzi iz filozofije leta 1925 in študij psihologije brž nadaljeval na pariški Sorboni. Po služenju vojaškega roka v Srbiji in dvoletnem urednikovanju Slovenskega beograjskega tednika v prestolnici se je ves posvetil

književnosti, zlasti svojemu življenjskemu podvigu *Alamutu*. Na primorskih, domačih tržaških tleh si je po več kot dveh desetletjih spet zavihal rokave šele po osvoboditvi.

Skratka: iz prijateljevanja z Zorkom Jelinčičem in znanstva z njegovimi tigrovskimi prijatelji (v dnevniku jim pravi »tvoji«, ne morda »najini«!) ne moremo pri Bartolu sklepati, da je kdaj neposredno deloval v TIGR-u.

Kaj pa Kosovel?

Najprej pač ne gre prezreti, da je Srečko Kosovel žal hudo prezgodaj umrl 22 let star že 27. maja 1926, namreč debelo leto pred »ustanovnim« sestankom TIGR-a na Nanosu. In vse dokler je ta dogodek veljal za zibelko TIGR-a, se vprašanje o kakem Kosovelovem tigrovstvu ni moglo sploh zastavljati. A temeljita poznavalka primorske zgodovine med obema vojnama **dr. Milica Kacin Wohinz** je v svojih novejših delih prvenstvo tega mitičnega sestanka postavila pod vprašaj. Tako sta s kolegico **dr. Marto Verginella** v delu »*Pirmorski upor fašizmu 1920–1941*« (Ljubljana, 2008) zapisali:

»28. 12. 1924 je bil namreč na sedežu časopisa *Edinost* v Trstu osnovan zarodek ilegalnega odporništva proti raznarodovanju z imenom *TIGER* iz začetnic: Trst, Istra, Gorica, Edini, Reka. Organizacija je **pod vplivom Orjune** delovala predvsem ob meji, na Postojnskem, z **zbiranjem vojaških in političnih informacij za potrebe jugoslovanske vojske.**«

Šlo je, kot je znano, za pobudo tedanjega urednika dnevnika *Edinost*, sicer osebnega tajnika poslanca Josipa Wilfana in zaupnika ORJUNE v Italiji ter poznejšega, kraljevini Jugoslaviji zvestega dvojnega agenta Josipa Gabrščka, čigar delo in usodo je поблиže raziskal in razkril generalmajor Marijan F. Kranjc (glej njegov blog *Vojaštvo – Military*).

Zapis dr. Milice Kacin Wohinz pa je enega boljših poznavalcev Kosovelovega dela prof. **Janeza Vrečka** zapeljal, da je v Kosovelovi konstruktivistični pesmi KONS (TIGER) ugledal »povezavo tega *konsa* s prvim tigrovstvom« in v Srečku Kosovelu »konkretnega zgodnetigrovskega revolucionarja« (glej njegovo delo *Srečko Kosovel – Monografija* – Založba ZRC, Ljubljana 2011, str. 424).

Sodim, da se je prof. Vrečko v tej po svoje zapeljivi domnevi prenačlil in uštel. Naj pojasnim.

Če je bilo zgodnje tigrovstvo, kot ugotavlja sama dr. Kacinova, ORJUNINA pobuda, se samo po sebi zastavlja vprašanje, kakšen odnos je Srečko Kosovel gojil do ORJUNE. Njegova rokopisna in pisemska zapuščina je v tem pogledu dovolj zgovorna: šlo je za izrazito odklonilen odnos, ki ga je mladostnik prinesel s seboj v Ljubljano že iz družinskega, narodno čutečega a levo-liberalnega okolja.

O njem priča, denimo, očetovo pismo iz Tomaja najmlajšima, Anici in Srečkotu, čez rapalsko mejo v Ljubljano 15. junija 1924, dva tedna po krvavi in odmevni škvadristični protidelavski provokaciji ORJUNE v Trbovljah, ki so jo sicer *Edinost*, italijanski fašisti in slovenski »*snoparji*« toplo pozdravili.

Učitelj Anton – pravkar je tedaj dopolnil 64. leto starosti - seznanja v pismu otroka s svojo skorajšnjo upokojitvijo, z željo po selitvi, srednjeročno pa celo:

»... kaj ko bi si zgradili nov dom? [...] Sklenil sem torej postaviti si lasten dom, seveda skromen, toda ličen.«

A dotlej je bilo treba najti začasno streho in to že spet v najemu:

»... V Dutovljah zahtevajo za par sob po 100 L na mesec, seveda za gole prostore brez vsacih drugih udobnosti n. pr. brez drvarnice, brez strehe za moji dve kozici. Žalostna im majka! Vrh tega so Dutovlje po Orjunaših tako okužene, da me je vsa volja minola zahajati še tja ...!«

Toda krog primorskih izobražencev je bil le preozek, da bi se bilo mogoče tudi takim srečanjem in znanstvom izogniti. Še zlasti to velja za Srečkotovega 9 let starejšega brata **Stanota**, povratnika iz AO vojske, tedaj urednika pri ljubljanskem liberalnem Jutru. Takole je 18. avgusta istega leta 1924 pisal iz Ljubljane v Tomaj bratu, študentu na poletnih počitnicah, kmalu po tistem, ko je ta v Trstu prestal zdravniški pregled ob vpoklicu k služenju vojaškega roka v italijanski vojski:

»Tebe so torej potrdili. Povem odkrito, da tega nisem pričakoval. [...] Glej, da se izvlečeš s frekventacijskim izpričevalom vsaj za dobo, ko ti gre po zakonu [...] **Ali sem ti zadnjič omenil, da je Drago Širok tu? Že nad 14 dni biva v Kranjski gori, kamor sva ga v nedeljo 3. avgusta odpeljala na letovišče z dr. Tsvincem [prepisovalka Stanotovega rokopisa dr. Tatjana Rojc dvomi o pravilnosti lastnega prepisa]. Takrat smo imeli slabo vreme, zdaj je nekoliko boljše. Kadar se dolgočasi, jo udari k Batagelju na Jesenice [o tigrovcu, obveščevalcu in policijskem komisarju na Jesenicah Tonetu Batagelju glej temeljito razpravo generalmajorja Marijana F. Kranjca v blogu Vojaštvo – Military]. Tam se počuti kakor doma ... Nisem ga videl že 3 tedne, pa mi ni nič dolgčas po njem. Ž njim so prijatelji tudi na distanco.«**

Mladinski književnik, Stanotov dober znanec še iz časa povojnega urednikovanja tržaškega Novega rodu, **Drago - Karel Širok** je kmalu zatem prestopil v jugoslovansko diplomacijo, a je šlo dejansko prej za običajno kritje obveščevalne dejavnosti, ki jo je opravljal sprva na generalnem konzulatu v Trstu, pozneje pa, in vse do napada Nemčije na Jugoslavijo, na konzulatu v Celovcu. Oba, tako **Batagelj** kot **Širok** sta bila pomemben vezni člen obveščevalne in pozneje sabotažne dejavnosti TIGRA v Italiji in na Koroškem tudi po priključitvi Avstrije Tretjemu Rajhu, le da je **Širok** svojo dejavnost in predanost plačal z življenjem v Begunjah.

No, »zaslišali« smo o ORJUNI in njenih primorskih izpostavah Srečkotovega očeta Antona in brata Stanota. Čas je, da »zaslišimo« še njega samega.

Srečko si je v Dnevnik za leto 1926 (glej Zbrana dela III, str. 773) zabeležil:

»**ORJUNA 16. januarja 1926 / str. 3**«.

Oglejmo si zato, kaj prinaša na ta dan in na tisti strani istoimensko glasilo ORJUNE.

NAROČNINA ZA JUGOSLAVIJO ČETRTLETNO DIN 15, CELOLETNO DIN 60 / ZA INOZEMSTVO JE DODATI POŠTINO / OGLASI PO CENIKU / POSAMEZNA ŠTEVILKA PO DIN 150, POŠT. ČEK. RAČ. 13.188

ORJUNA

VREDNIŠTVO IN VPRAVA: V. VČITELJSKI TIŠKARNI / ROKOPISI SE NE VRAČAJO / ANONIMNI DOPIŠI SE NE PRIOBČV-TEJO / POŠTINA PLACANA V GOTOVINI TELEFON ŠTEV. 906.

Kronika.

Opozorilo! Prejeli smo poročilo, da se namerava v bližnjem času prirediti v Ljubljani par italijanskih koncertov, pri katerih bodo baje sodelovali tudi italijanski umetniki. Kakor sprejemajo z rezervno na znanje to sporočilo, vendar odkrito izjavljamo, da kaj takega ne bomo mirno dopustili in da bomo že znali najti sredstva, s katerimi bomo onemogočili te namere. Spoštujemo italijansko kulturo Dantejev, Tassov, Michelangelov, Papinijev, Mazzinijev, Pelicijev. Ne moremo pa dovoliti, da bi sedanjí reprezentantje italijanske kulture šarili po jugoslovenski Ljubljani v zasmeh in porogo onim stotisočem naših nesrečnih bratov, ki jim taisti Italijani ne dovoljujejo niti slovenskega petja ali molitve v cerkvah, kamoli še kulturnih prireditev s slovenskim programom. Izvajanje izreka: »Zob za zob«, je potreba pričeti tudi v praksi in to vselej, ne samo ob tremutkih demonstraciji proti zapadni sosedí! To je naše načelo, ki ga bomo tudi brezobzirno izvajali!

In kaj je Srečko k tej škvadristični napovedi pripomnil? Kot je zanj značilno, ni slepomišil:

»Ako so drugi šovinisti, naj se potopimo tudi mi v te ponižujoče in sramotne metode italijanskega nacionalizma?«

V podkrepitev svoje domneve o Srečku Kosovelu kot »konkretnem zgodnjegotigrovskem revolucionarju« je dr. Vrečko navedel pričevanje Srečkove sestre Tončke pisatelju **Borisu Pahorju**:

»... da je šel Kosovel na neki tajni sestanek v Gorico, kjer naj bi se srečali najbolj revolucionarni mladi Slovenci kot Martelanc, Grahor /.../ z zahtevo po organiziranem oboroženem uporu proti fašizmu. Ko se je Srečko vrnil domov, pa ni hotel ničesar povedati.«

Sicer izjemno dragoceno pričevanje **Tončke Kosovel** pa dobesedno ruši domnevo o »zgodnjegotigrovskem revolucionarju«. Bodisi **Vladimir Martelanc** kot **Ivo Grahor** sta bila tedaj organizirana in vodilna komunista v vrstah Komunistične Partije Italije. Martelanc celo cenjen obveščevalec sovjetskega zunanjega ministrstva!

Kosovel je resda bil leta 1924, kot pravi sam Martelanc v svojem poglobljenem nekrologu v predzadnji številki tržaškega komunističnega glasila Delo (1.7.1926), še »na razpotju« med narodnjaštvom in komunizmom. O tem priča pesemski diptih, ki si ga je pribeležil v dnevnik (ZD III, str. 624):

I

Streljajte v duše
Druzega nič –
Nego: streljajte v duše.
Da raztreskate
mrtvo tišino,
da razblestite
gnili molk.
Zmaga je v vas,
bratje, v Vas,
streljajte in zbudite
speči obraz.

II

Ničesar ni več.
V nas je vse.
Socijalizem, komunizem,
Nacionalizem in vse.
Revolucija in evolucija.
Z nami je vse,
Vse.

A kot je naglasil sam Martelanc:

analitiki Webrove filozofije. Toda Srečko je bil vendar premočna osebnost, da bi se mogel za vedno ustaviti na tem razpotju. Čutil je vso praznino, ki jo je mogla nuditi bodočnost v takem brezizhodnem položaju in začel iskati dalje. Plod tega njegovega novega razvoja je brezdvomno njegova revija «Mladina», ki je začela razvijati v poslednjem času precejšen upliv na slovensko dijaštvo. In brezdvomno lahko smatramo to revijo kot prvi pojav leve orijentacije, v proletarskem in revolucionarnem pravcu, pri mlajši slovenski inteligenci po že končno izvršeni diferenciaciji. Smatramo za potrebno to ob tej priliki in na tem mestu naglasiti.

Zadnje leto svojega življenja je bil torej Srečko Kosovel bard mladih komunističnih izobražencev tostran in onstran meje: tako Primorcev Vladimirja Martelanca, **Albina Vodopivca**, **Fanice Obid**, Iva Grahorja, kot **Mileta Klopčiča**, rojenega sicer v Lotaringiji, a slovenski družini iz »rdečih revirjev«, Prleka **Bratka Krefta**, Ljubljanačana **Dušana Kermavnerja** itd.

Njihov politični program se je zavzemal za Zedinjeno socialistično Slovenijo v sklopu Balkansko–Donavske sovjetske federacije na osnovi pravice Slovencev do samoodločbe in odcepitve od Italije, Avstrije, Madžarske in ... Jugoslavije. Povsem drugačen od tigrovskega političnega programa, ki se je zavzemal za priključitev Primorske h Kraljevini Jugoslaviji pod žezlom Karađorđevićev.

Značilna epizoda boja za »duše« mladih Primorcev je bila - že dve leti po Kosovelovi smrti - poleti leta 1928 poleti 1928, ko so le-ti na svoj izobraževalni tečaj v Cvetrožu (pri Rihemberku) kot predavatelja povabili oba voditelja nasprotujočih si (a tedaj že ne več povsem sovražnih) taborov: tigrovca **Danila Zelena** in komunista Iva Grahorja. Po nekaterih nepreverjenih virih naj bi se na vabilo oba "za vsak primer" odzvala oborožena s samokresom ...